

Prof. dr hab. Cezary Bronowski
Katedra Literatury Włoskiej i Hiszpańskojęzycznej
Wydział Humanistyczny
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Patrycji Przełuckiej p.t.:

Forme dell'impegno nel romanzo fantastico italiano alle soglie del terzo millennio

Fantastyka jest jednym z najbardziej złożonych problemów w literaturoznawstwie współczesnym, a badania nad nią nie doprowadziły do wypracowania powszechnie przyjętej definicji. Wśród badaczy nie ma zgody, by traktować fantastykę jako gatunek literacki lub pewien sposób kreowania świata przedstawionego-Tzvetan Todorov w *La letteratura fantastica*, Garzanti, Milano 1991. Wątpliwości te wynikają również z faktu, że większość studiów teoretycznych dotyczących fantastyki odwołuje się do kanonu utworów literackich XIX i XX wiecznych autorów: Hoffmanna, Nerval, czy Maupassanta, Sveva Kafki, Bontempelliego, Castex, Caillois, Vax itp., o których Doktorantka z ogromną żetelnością piszej w pierwszej części rozprawy. W znaczeniu potocznym za fantastykę uważa się utwory przedstawiające określone postacie na tle niezwykłych i nadzwyczajnych wydarzeń zachodzących w znanej odbiorcy rzeczywistości pozaliterckiej. Przeciwwstawienie się dwóch światów - świata empirycznego ze światem fikcji, stało się podstawą nowych definicji formułowanych przez wielu krytyków literackich. Tymczasem współczesna fantastyka, a w tym wypadku włoska fantastyka, jest pojmowana jako określony tryb narracji, w której to spójność świata przedstawionego zostaje zakłócona poprzez wtargnięcie i zachwianie niezrozumiałego czynnika. Zastosowanie tego zabiegu ma na celu wzbudzenie grozy i wywołanie uczucia strachu i lęku. Ten kto zajmuje się problematyką fantastyki w twórczości literackiej, przed podjęciem właściwej analizy, staje co najmniej przed podwójnym problemem, a mianowicie: musi uściślić zakres badań i podać swoją pozycję metodologiczną. Z tymi problemami starała się uporać mgr Przełucka odwołując się do wielu teorii europejskich z zakresu fantastyki i powołując się na wybrane teksty włoskiej literatury, w tym literatury zaangażowanej w istotne sprawy społeczne, polityczne, ekonomiczne i środowiskowe. Dlatego rozprawa doktorska mgr P. Przełuckiej staje się tekstem, który określiłbym na wstępie jako hybrydowy, gdyż jest to zgodne określenie z pewnymi modnymi tendencjami w dzisiejszej humanistyce. Można stwierdzić, że tytuł rozprawy i rozważania którym nadała Autorka pracy, prezentuje obrazu włoskiej literatury

fantastycznej głęboko zakorzenionej w sprawy społeczno-polityczne, ekologiczne i ekonomiczne, który koresponduje z poszukiwaniami granicy między prawdą a fikcją. Prawda otaczającego świata staje się tu przedmiotem refleksji, choć szczególnie w odniesieniu do opisu społeczeństwa, polityki i ekonomii jest zagadnieniem w pewnej mierze bardzo fascynującym.

Chciałbym podkreślić, że Autorka doskonale orientuje się w gąszczu opisywanych utworów, zagmatwanych intryg, dziwnej chronologii wydarzeń i bohaterów o niejasnej, nierzadko złożonej tożsamości, jak i również porusza się ze swobodą na płaszczyźnie będącej domniemanym światem odniesienia omawianych utworów i problematyce historyczno-politycznej, społeczno-ekologicznej i ekonomicznej Włoch końca XX i początku XXI wieku. Zwraca uwagę ze szczególnym naciskiem na to, co aktualnie dzieje się w Europie i na świecie (m.in. porusza problem imigracji, ekspansywnej polityki Chin, globalnego ocieplenia, zmian klimatycznych, genetycznych eksperymentów badawczych itp.). U podstaw tej wiedzy można dostrzec niewątpliwą pasję i autentyczne ugruntowane zainteresowanie. Dlatego pomysł napisania dysertacji doktorskiej na wybrany temat w szerokim aspekcie literaturoznawczym i kulturoznawczym uważam za interesujący i odważny.

Naukowe rozważania zaprezentowane przez mgr Przelucką to obszerny wywód (241 s.) o przejrzystym i logicznym układzie. Wiąże się to z uzasadnionym opisem przedstawionej we wstępie ekspansji tematyki, rozszerzeniem pojęcia *fantastyki* i jej funkcjonowania we włoskiej *powieści zaangażowanej*, podkreślając specyfikę opartą na abrewiacji lub kontaminacji, proponując formę zakodowanego przekazu językowego, by odzwierciedlić zdeformowaną rzeczywistość ludzkiej egzystencji. Sama forma przekazu na poziomie metajęzyka ma służyć Autorce pracy za przykład eksperymentalnej techniki pisania i przedstawiania wizerunku zdeformowanej włoskiej rzeczywistości. Paradoksalnie, w przypadku twórczości wybranych autorów owa niejednorodność i wieloaspektowość teorii dotyczącej fantastyki okaże się pomocna w analizie hybrydowej opartej na ujęciu tzw. dośrodkowym – badając funkcję i strukturę narracji i odśrodkowym niezbędnej dla funkcjonowania autora/autorów-narratora w kontekście analizowanych powieści. Teksty wybranych utworów literackich ilustrują ten fenomen i obejmują okres dwóch pierwszych dekad XXI wieku, co stanowi cezurę czasową całej rozprawy. W ten sposób mgr Przelucka stara się wypełnić lukę w badaniach nad wybraną problematyką. Całość rozprawy zredagowanej w bardzo poprawnym języku włoskim, składa się z dwóch części, z których pierwsza podzielona na dwa rozdziały jest o charakterze teoretycznym, zaś kolejna analityczna zbudowana z dwóch rozdziałów wskazuje na złożoną strukturę tematyczną utworów. Ogniwnem łączącym pierwszą z drugą częścią dysertacji, stanowi bogaty materiał egzemplifikacyjny obejmujący syntetyczne profile bibliograficzne

autorów siedmiu powieści: 2038: *La rivolta* (2000), Francesco Grasso, *Sirene* (2007), Laura Pugno, *I dannati di Malva* (2008), Licia Troisi, *Cinacittà* (2008), *Panorama* (2015), Tommaso Pincio, *La seconda mezzanotte* (2011), Antonio Scurati i *Qualcosa, là fuori* (2016) Bruno Arpaia. Autorka rozprawy szczegółowo uzasadnia wybór powieści oraz użycie motywu wiodącego, czyli oryginalnego, dystopijnego dyskursu apokaliptycznego, by podkreślić kwestie odmiany gatunkowej i rozbudowaną strukturę paratekstualną, wpisując się w dany kontekst kulturowy i społeczno-polityczny.

Na uwagę zasługuje pierwsza część rozprawy, która staje się swoistym kompendium wiedzy o ewoluującej się fantastyce, przeglądem panoramiczno-teoretycznym i historyczno-literackim informacji na temat ewolucji tej formy literackiej w Europie i we Włoszech. Jako przykład Autorka podaje m.in. Umberta Eco, dotykając specyficzną kwestię gatunkowości fantastyki, konwencji gatunkowej, oraz kreacji przedstawionego świata we włoskiej powieści zaangażowanej. Ciekawiej omówionym zagadnieniem są kwestie związane z określeniem gatunku *fantastyka*, pomimo pozornego podobieństwa, wyrazy „fikcja”, czy użycie „fikcja środowiskowa/klimatyczna” – oznaczają coś innego, natomiast nazwa typu literatury wydaje się przekraczać te granice, co bywa też powodem kilku nieporozumień. Decyzja Autorki, aby nazwę te odnosić do odmiany gatunkowej prozy narracyjnej charakteryzującej się określonymi odniesieniami tematycznymi, jest uzasadniona i w pewnym sensie nieunikniona; kryterium to stałoby się zapewne wygodniejsze w użyciu, gdyby te odniesienia wyraźniej uzasadnić, szczególnie w przypadkach granicznych. Ciekawą i istotną kwestią pozostawioną w moim odczuciu nieco na marginesie, jest kwestia przejmowania i swoistego recydlingu stereotypów, toposów literackich, tak przecież charakterystycznych dla dzisiejszej kultury masowej w dobie globalizacji, wywodzących się mniej lub bardziej bezpośrednio z innych pierwowzorów, np. z amerykańskiego „political fiction”. Czyż nie jest to istotny wyróżnik konwencji co uniwersalne zjawiska intertekstualności? W obszernej części pracy mgr Przyłucka opracowuje własną strategię działania i postępowania, kieruje się logikę i przyjętą wcześniej metodologią, kładąc nacisk na płynące z tego zabiegu konsekwencje. Mamy do czynienia z wykładnikiem nowej rzeczywistości o czym świadczy drugi rozdział, pierwszej części rozprawy doktorskiej, kreacji pierwotnej, która staje się krainą składającą się z różnorodnych elementów wyobraźniowych i znaczeniowych. Świat ten cechuje się pewną autonomicznością i nawet wyklucza wszelką możliwość nieprawdopodobieństwa.

Druga część analityczna, niezwykle interesująca w swojej koncepcji i strukturze, staje się przykładem radykalnej zmiany w sposobie traktowania fantastyki – jak wielokrotnie podkreślał cytowany już wcześniej Todorov jako: „wahanie przedstawione wewnątrz tekstu”.

Ta część rozprawy poświęcona jest analizie wybranych utworów o tematyce fantastyczno-politycznej, społecznej i ekologicznej, zgodnie z regułami ustalonymi w poprzednich rozdziałach pracy. Autorka koncentruje się w nich przede wszystkim na przebiegu akcji i intrydze, często przedstawionym w sposób bardzo szczegółowy i drobiazgowy, co bez wątpienia stanowi solidną podstawę do interpretacji tego rodzaju tekstów. Tę skomplikowaną strategię możemy odnieść do analizy tytułów i treści poszczególnych utworów włoskich autorów, w których rzeczywistość staje się zagrożeniem dla człowieka i przychodzi z zewnątrz lub wewnątrz. Dlatego prawdziwe „potwory” dla bohaterów utworów to projekcje wewnętrzne i zewnętrzne obrazujące palące kwestie dzisiejszej globalizacji, obejmujące zróżnicowane kwestie kryzysu współczesnych systemów i wartości, degradację moralną społeczeństwa Zachodniej Europy, w tym kryzys po pandemii, zanieczyszczenie miast, katastrofy klimatyczne, powodzie i zalewnie kontynentów, katastrofy ekologiczne, niekontrolowane imigracje i migracje, niszczenie źródeł kultury państwowej i wypieranie jednej kultury przez drugą, dominującą, powstanie nowego, inwigilowanego i totalitarnego społeczeństwa itp. Dlatego skutki kataklizmów wywołują w społeczeństwie efekty rzeczywistego przerażania i grozy. Wystarcza to do nakreślenia obrazów zdegenerowanej Zachodniej Europy właśnie z perspektywy terażniejszości, by odwołać się do tego co już miało miejsce i ma nastąpić, w tym do kryzysu władzy i polityki, jaki pojawia się w utworach z różnym stopniem natężenia, precyzją i funkcjonalnością tekstu, realizmu bądź fikcjonalności i też aluzyjności do świata zewnętrznego. Narracja zmienia się w rodzaj niekończącego się labiryntu pełnego pułapek i ślepych zaułków czyhających na bohaterów, z których nie zdoła znaleźć wyjścia ani bohater, ani narrator, a nawet sam czytelnik. Autorzy są zainteresowani przeobrażeniami jakie niesie ze sobą rozwój różnych technologii, eksperymentów medycznych powodujących nieodwracalne zmiany w psychice i mentalności człowieka, by całkowicie zachwiać strukturą społeczeństwa.

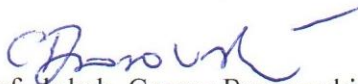
Nie ukrywam, że podejście to pozostawia jednak pewne uczucie niedosytu, ponieważ nie mówi się wiele o znaczeniu samej roli i funkcjonowaniu tych wizji poza sferą fikcji, a to przecież wydaje się najbardziej interesujące i istotne. Być może na wypełnienie tej luki nie byłoby już tu miejsca, lecz niedosyt ten odczuwa i sama Autorka, która często na przekór wcześniejszym stwierdzeniom, pisze o ideologicznych i perswazyjnych funkcjach omawianych narracji. Stwierdzenia te jednak często nie są wystarczająco uzasadnione, brak bowiem pogłębionej i systematycznej analizy innych mechanizmów tekstowych, a mianowicie: logiki akcji, sterowanej identyfikacji czytelnika z bohaterami, statusu postaci, jej wielowymiarowości, odwołania się także do uniwersalnych stereotypów i konwencjonalnych wartości prawdopodobieństwa, elementów bezpośredniego kontekstu, czyli sympatii i antypatii autora,

społecznych napięć i emocji, skłonności do moralizatorstwa i potrzeby odnowy, niechęci do określonych postaci i środowisk, braku zaufania do instytucji, oburzenia pewnymi faktami itp. Wyraźnie niedoceniane są np. takie elementy, jak karykatura czy szyderstwo, ironia i absurdalność lub groteska. Poprzez użycie tych elementów i zastosowanie gry słów, można dokonać analizy świata kontrastów (władza/polityka/masa), który oscyluje pomiędzy rzeczywistością a fikcją, między snem a jawą, przeszłością a teraźniejszością i przyszłością. Gra słów obrazuje czytelnikowi złożoną strukturę semantyczną i leksykalną danego słowa, a dzięki użyciu języka kolokwialnego lub wulgarnego, można osiągnąć efekt komiczny, burleskowy i humorystyczny. Autorka pracy stara się oddać w pewien sposób obraz zdeformowanej rzeczywistości, podkreślając jednocześnie dramatyzm i hybrydyczność dzisiejszego świata. Rozpoznajemy w ten sposób także nowy wariant języka rozpowszechniony w chwili obecnej przez dominującą kulturę masową we włoskim społeczeństwie konsumpcyjnym. Dysertację doktorską wieńczy syntetyczne i logiczne zakończenie, które podsumowuje kompleksową całość tematyczną rozprawy. Sama forma wypowiedzi i jej rekonstrukcja w dysertacji doktorskiej pokazuje szczególną precyzję mgr Przeluckiej w formułowaniu pytań, komentarzy i wniosków.

Całość rozprawy doktorskiej oceniam pozytywnie. Praca oparta jest na starannej i bogatej bibliografii, która uwzględnia głównie włoskie, polskie i angielskie opracowania teoretyczno-literackie, krytyczne i kulturoznawcze związane z analizowaną tematyką. Podsumowując: rozprawą doktorską p.t: *Forme dell'impegno nel romanzo fantastico italiano alle soglie del terzo millennio*, mgr Patrycja Przelucka dała poznać się jako badacz interdyscyplinary: literaturoznawca i kulturoznawca, umiejętnie posługując się materiałem egzemplifikacyjnym i różnorodnym warsztatem metodologicznym. Jest to nieodzowny komponent analizy i odczytywania oryginalnych i mało znanych utworów.

Biorąc pod uwagę poprawność merytoryczną całej rozprawy doktorskiej oraz kilka drobnych kwestii powyżej wskazanych, stwierdzam z pełnym przekonaniem, że dysertacja doktorska mgr Patrycji Przeluckiej spełnia wszelkie warunki stawiane rozprawom doktorskim określone w ustawie, wg. wg. nowej ustawy tj. ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2023 poz. 212 z późn. zm.) i stanowi podstawę dopuszczenia Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Toruń, 23. 01. 2024 r.

Prof. dr hab. Cezary Bronowski